

HBO-Rechten Hogeschool Leiden

*Verslag van de beperkte opleidingsbeoordeling
21 en 22 mei 2014*

 Dit document laat zich het beste dubbelzijdig afdrukken.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Colofon	6
Inleiding	7
1. Beoogde eindkwalificaties	8
2. Onderwijsleeromgeving.....	10
3. Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties	19
Bijlagen	23
Bijlage 1 Visitatiecommissie	24
Bijlage 2 Programma visitatie	26
Bijlage 3 Kwantitatieve gegevens	28
Bijlage 4 Programmaoverzicht.....	29
Bijlage 5 Bestudeerde documenten.....	30
Bijlage 6 Onafhankelijkheidsverklaringen.....	33

Samenvatting

Op 21 en 22 mei 2014 is de opleiding HBO-Rechten van de Hogeschool Leiden gevisiteerd door een commissie van AeQui. Het totaaloordeel van de commissie is **goed**.

De opleiding leidt studenten op tot hbo-jurist. Een hbo-jurist is een breed opgeleide en praktisch ingestelde juridische professional op bachelorniveau. Hbo-juristen zijn in diverse functies en beroepsrollen werkzaam in organisaties met een juridisch primair proces. Studenten zijn enthousiast over de opleiding en prijzen de professionaliteit en kwaliteit van de docenten.

De doelstellingen

De doelstellingen van de opleiding zijn beoordeeld als **goed**.

De opleiding geeft een duidelijk beeld van het beroepsperspectief. Als kader voor de inrichting van het onderwijsprogramma hanteert de opleiding een competentieprofiel met negen competenties, verdeeld over rechtstoepassing, facilitering van de rechtstoepassing en generieke vaardigheden. De opleiding heeft de competenties nader geconcretiseerd in indicatoren op drie niveaus die omschrijven wat van de student wordt verwacht. De opleiding werkt structureel aan de ontwikkeling en actualisering van het profiel. Naar het oordeel van de commissie sluiten de beoogde eindkwalificaties aan bij (inter)nationale eisen, zijn deze inhoudelijk relevant en voldoen ze qua niveau. De commissie is positief over de eigen inkleuring van het landelijk vastgestelde competentieprofiel door het toevoegen van twee competenties. De eigen uitwerking van de competenties in gedragsindicatoren biedt volgens de commissie daarnaast een uitstekend referentiekader voor de inrichting van het onderwijsprogramma en de beoordeling.

De onderwijsleeromgeving

De onderwijsleeromgeving is beoordeeld als **goed**.

In de eerste twee jaar maken de studenten zich de basiskennis van het recht en de basisvaardigheden behorende bij het beroep eigen. In het derde jaar lopen de studenten tien maanden stage. In het vierde jaar volgen de studenten minoren naar keuze en werken zij aan hun afstudeeropdracht. De commissie is enthousiast over de thematische inrichting van onderwijsblokken (vier per studiejaar). Deze opzet waarbij steeds een rechtsgebied (beroepsrol en -product) centraal staat, draagt ertoe bij dat de stu-

dent zich gedurende de opleiding verdiept in alle werkvelden van het vakgebied van de Hbo-jurist.

De opleiding kent vier leerlijnen: een integrale leerlijn waarin middels projecten de competenties verworven worden; een kennislijn waarin theorie wordt aangeboden en verwerkt; een vaardighedenlijn waarin studenten door middel van oefening communicatieve, schriftelijke en mondelinge vaardigheden verwerven; en een lijn voor studieloopbaanbegeleiding. De indeling van het onderwijsprogramma in vier leerlijnen vindt de commissie sterk. Deze indeling zorgt voor een geleidelijke opbouw in competentieverwerving en voor een evenwichtige verhouding tussen kennis, vaardigheden, attitude en toepassing van competenties. De opleiding hanteert een passend didactisch concept vanuit een duidelijke visie op leren en heeft dit goed uitgewerkt.

De onderzoeksvaardigheden zijn door de opleiding in de afgelopen jaren nadrukkelijker in het curriculum verankerd. De commissie vindt dit van positieve meerwaarde voor de samenhang van het programma in zijn geheel.

De opleiding kent een goed systeem voor studiebegeleiding en voert een actief beleid om studenten tijdig te helpen bij hun studievoortgang. De voorzieningen dragen bij aan de mogelijkheid voor studenten om het onderwijsprogramma probleemloos te doorlopen.

De commissie stelt vast dat de opleiding beschikt over een voldoende aantal docenten voor het verzorgen van het onderwijs. Het aantal academisch opgeleide docenten is voldoende. Er is ruime expertise beschikbaar op de verschillende kennisgebieden van de opleiding en een groot deel van de docenten

is afkomstig uit de beroepspraktijk of is daarin nog werkzaam. Alle docenten onderhouden contact met het werkveld. Het docententeam kenmerkt zich door een hoge mate van ambitie en hart voor de opleiding. Het team voert structureel verbeteringen door om de kwaliteit van het onderwijs te borgen.

De toetsing en het gerealiseerd niveau

De toetsing en het gerealiseerde eindniveau zijn beoordeeld als **goed**.

De opleiding hanteert een brede variatie aan toetsvormen. De kwaliteit van de toetsen is goed en de toetsen sluiten aan bij de leerdoelen van de vakken. De commissie heeft waardering voor de zorgvuldigheid waarmee kennis, vaardigheden en attitude zowel afzonderlijk als integraal worden getoetst. De commissie vindt dat de opleiding op deze manier goed waarborgt dat studenten beschikken over de benodigde kennis om de competenties in de opleiding te kunnen verwerven.

Studenten sluiten de opleiding af met een onderzoeksvoorstel en een onderzoeksrapport met (indien passend) een beroepsproduct. De commissie stelt vast dat de afstudeerwerken van voldoende tot (zeer) goed niveau zijn. De commissie is onder de indruk van het hoge niveau van de betere afstudeerwerken. De commissie waardeert de uitgebreide beoordeling van het afstudeerwerk. De totstandkoming van het eindcijfer is hierdoor helder en eenduidig.

Alle standaarden van het NVAO kader zijn als goed beoordeeld en op die grond geeft de visitatiecommissie een positief advies inzake accreditatie van de opleiding HBO Rechten van Hogeschool Leiden.

Namens de voltallige visitatiecommissie,

Utrecht, juli 2014

drs. Raoul van Aalst
Voorzitter

drs. Linda van der Grijspaarde
Secretaris

Aanbevelingen

De commissie stelt vast dat de hbo-jurist als zelfstandig profiel nog in ontwikkeling is. De commissie adviseert juist daarom de opleiding om zich richting studenten scherper te profileren en in haar profiel duidelijker weer te geven wat de mogelijkheden van een hbo-jurist zijn. Ook in de beroepenveldcommissie zou de opleiding nadrukkelijk hbo-juristen moeten uitnodigen. Tot slot zou de opleiding meer alumni kunnen inschakelen voor het onderwijs. Studenten zouden zo meer in aanraking komen met voorbeelden uit het werkveld van afgestudeerde hbo-juristen.

De commissie adviseert de opleiding om de leerlijn SLB (Studieloopbaanbegeleiding) sterker te koppelen aan de andere drie leerlijnen. Dit zou mogelijk het handelen en denken in competenties bij studenten kunnen versterken. Aansluitend is het advies om docenten hierin gericht te trainen.

De toetscommissie zou haar zicht op de kwaliteit van schriftelijke toetsen met open vragen kunnen vergroten door na afname een (statistische) analyse op deze schriftelijke vragen uit te voeren. Daarnaast vindt de commissie dat het beter zou zijn als de toetscommissie vaker dan één maal per vijf jaar de toetsing van een programmaonderdeel zou toetsen. Alle standaarden van het NVAO-kader zijn positief beoordeeld (goed) en op die grond geeft de visitatiecommissie een positief advies inzake accreditatie van de opleiding HBO-Rechten van de Hogeschool Leiden.

Colofon

Administratieve gegevens van de opleidingen

Opleiding:	HBO-Rechten
CROHO-nummer:	39205
Oriëntatie:	hbo
Niveau:	bachelor
Varianten:	voltijd
Aantal studiepunten:	240 EC
Locatie:	Zernikedreef 11, 2333 CK Leiden

Kwantitatieve gegevens van de opleidingen zijn weergegeven in bijlage 3.

Administratieve gegevens van de instelling

Naam instelling:	Hogeschool Leiden
Status instelling:	bekostigd
Resultaat instellingstoets kwaliteitszorg:	positief onder voorwaarden

Voor kwaliteit verantwoordelijke bestuurder: Paul van Maanen (voorzitter CvB)

Contactpersoon met betrekking tot kwaliteit van de opleiding: Herman Morsch, Ruby Fasten (onderwijsmanagers Recht)

Contactgegevens: e-mail morsch.h@hsleiden.nl, fasten.r@hsleiden.nl Telefoon 071-518 8800

Visitatiecommissie

De visitatiecommissie bestond uit:

drs. Raoul van Aalst, voorzitter

mr. Eric van de Luytgaarden

prof. dr. Rob van Otterlo

Thirza Poot, B Nursing, studentlid

De commissie werd ondersteund door drs. Linda van der Grijspaarde, secretaris en drs. Havva Jongen, assistent secretaris.

De commissie is vooraf voorgelegd aan de NVAO. De NVAO heeft ingestemd met de samenstelling.

De visitatie is uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van

AeQui VBI

Vlindersingel 220

3544 VM Utrecht

(030) 87 820 87

www.AeQui.nl

Inleiding

Hogeschool Leiden is een instelling voor hoger beroepsonderwijs in Leiden en biedt verschillende bacheloropleidingen, post-hbo-opleidingen, Associate degrees en masters aan. Met zo'n negenduizend studenten en ruim achthonderd medewerkers behoort Hogeschool Leiden tot de middelgrote hogescholen van Nederland.

Het cluster Management & Bedrijf

De opleidingen van Hogeschool Leiden zijn verdeeld over vijf clusters: Educatie, Techniek, Social Work & Toegepaste Psychologie, Zorg en Management & Bedrijf. De opleiding HBO-Rechten valt onder het cluster Management & Bedrijf. Dit cluster bestaat verder uit de opleidingen Commerciële Economie, Communicatie, Human Resource Management, Management in de Zorg en Sociaal-Juridische Dienstverlening. Het cluster Management & Bedrijf omvat daarnaast een afdeling voor contractactiviteiten en post-hbo-opleidingen. De afdeling Recht behelst de opleidingen HBO-Rechten en Sociaal-Juridische Dienstverlening.

De opleiding HBO-Rechten

De bacheloropleiding HBO-Rechten kent een voltijd- en deeltijdvariant. De deeltijdopleiding wordt afgebouwd en is daarom niet gevisiteerd.

De vierjarige voltijd- bacheloropleiding leidt studenten op tot hbo-jurist. Een hbo-jurist is een breed opgeleide en praktisch ingestelde juridische professional op bachelorniveau.

De opleiding is in de laatste jaren fors gegroeid, overeenkomend met de landelijke trend. Vanaf stu-

diejaar 2013-2014 heeft de opleiding er voor gekozen om een numerus fixus van 330 te stellen voor de opleiding.

De visitatie

Hogeschool Leiden heeft aan AeQui VBI opdracht gegeven onderhavige visitatie uit te voeren. Hiertoe heeft AeQui een onafhankelijke en ter zake kundige commissie samengesteld. Met vertegenwoordigers van de opleiding heeft een voorbereidend gesprek plaatsgevonden. De commissie heeft zich aan de hand van de door de opleiding verstrekte documenten op de beoordeling voorbereid. De visitatie heeft op 21 en 22 mei plaatsgevonden volgens het programma dat in bijlage 2 is weergegeven. Bij de start van het bezoek zijn de eerste bevindingen van het panel besproken en nadere vragen geformuleerd voor de verschillende gesprekken.

De commissie heeft de beoordeling in onafhankelijkheid uitgevoerd. Aan het einde van de visitatie is de opleiding in kennis gesteld van de bevindingen en conclusies van de commissie. Deze rapportage is in concept toegestuurd aan de opleiding. De reacties van de opleiding zijn verwerkt tot deze definitieve rapportage.

1. Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting: De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau en oriëntatie (bachelor of master; hbo of wo) binnen het Nederlandse kwalificatieraamwerk. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding.

De visitatiecommissie kwalificeert op grond van de gesprekken en de onderliggende documentatie de beoogde eindkwalificaties als **goed**. De opleiding geeft een duidelijk beeld van het beroepsperspectief. Als kader voor de inrichting van het onderwijsprogramma hanteert de opleiding een competentieprofiel met negen competenties, verdeeld over rechtstoepassing, facilitering van de rechtstoepassing en generieke vaardigheden. De opleiding heeft de competenties nader geconcretiseerd in indicatoren op drie niveaus die omschrijven wat van de student wordt verwacht. De opleiding werkt structureel aan de ontwikkeling en actualisering van het profiel. Naar het oordeel van de commissie sluiten de beoogde eindkwalificaties aan bij internationale eisen, zijn deze inhoudelijk relevant en voldoen ze qua niveau. De commissie is positief over de eigen inkleuring van het landelijk vastgestelde competentieprofiel door het toevoegen van twee competenties. De eveneens eigen uitwerking van de competenties in gedragsindicatoren biedt volgens de commissie daarnaast een uitstekend referentiekader voor de inrichting van het onderwijsprogramma en de beoordeling.

Beroepenveld en profilering

De opleiding leidt studenten op tot hbo-jurist. Een hbo-jurist is een breed opgeleide en praktisch ingestelde juridische professional op bachelorniveau. In de visie van de opleiding heeft de hbo-jurist een gedegen juridische kennisbasis en een sterk analytisch vermogen. Hij beschikt bovendien over organisatorische, communicatieve en coördinerende vaardigheden. Zijn competenties stellen hem in staat om het recht toe te passen en de rechtstoepassing te faciliteren. Een kritische beroepshouding ten aanzien van vraagstukken in de beroepspraktijk is belangrijk. Onderzoek is een manier om deze houding te ontwikkelen. De hbo-jurist beschikt over een onderzoekend vermogen en voert praktijkgericht juridisch onderzoek uit.

Hbo-juristen zijn in diverse functies en beroepsrollen werkzaam in organisaties met een juridisch primair proces, zoals deurwaarderskantoren, advocatenkantoren, het Openbaar Ministerie en juridische adviesbureaus. De hbo-jurist is daarnaast werkzaam in organisaties met een niet-juridisch primair proces, maar waar wel juridische expertise gevraagd wordt, zoals het bedrijfsleven, overheden, zakelijke dienstverlening en branche- en belangenorganisaties. Hier vervult de hbo-jurist functies die primair gericht zijn op rechtstoepassing en het faciliteren hiervan.

In de gesprekken die de visitatiecommissie heeft gevoerd met alumni en studenten van de opleiding bleek dat de betrokkenen zich goed bewust zijn voor welke functies zij zijn of worden opgeleid. De commissie is van mening dat de opleiding in de kritische reflectie een duidelijk beeld geeft van het beroepsperspectief. Wel valt het de commissie op dat zowel studenten als de opleiding in gesprekken de nadruk leggen op een toekomstig beroep in organisaties met een juridisch primair proces, zoals (ondersteuning van) togaberoepen. De commissie is van mening dat dit een te eenzijdig beeld is van de beroepspraktijk en geen recht doet aan de eigenheid van deze beroepsopleiding. De commissie adviseert de opleiding om zich richting studenten scherper te profileren en in haar profiel duidelijker weer te geven wat de mogelijkheden van een hbo-jurist zijn.

Beoogde eindkwalificaties

De hbo-bacheloropleidingen HBO-Rechten hebben gezamenlijk een competentieprofiel opgesteld met zeven competenties (HBO-Rechten, Landelijk beroeps- en opleidingsprofiel, juli 2012). Om zich de competenties eigen te maken dient de hbo-jurist te beschikken over voldoende kennis en vaardigheden om als beginnende beroepsbeoefenaar aan de slag te kunnen. Deze kennis en vaardigheden zijn in het landelijk profiel gedefinieerd in de 'Body of Knowledge and Skills' (BoKS).

De opleiding heeft de competenties 'onderzoekend vermogen' en 'professioneel vakmanschap' toegevoegd aan de zeven landelijke competenties. Als kader voor de inrichting van het onderwijsprogramma hanteert de opleiding dan ook de volgende negen competenties, verdeeld over rechtstoepassing, facilitering van de rechtstoepassing en generieke vaardigheden:

Rechtstoepassing

1. Juridisch analyseren: formuleren en oplossen van rechtsvragen op basis van analyse van juridisch relevante feiten en juridische bronnen.
2. Adviseren: geven van advies op basis van een juridische analyse.
3. Vertegenwoordigen: behartigen van juridische belangen van anderen door rechtsbijstand te verlenen, te onderhandelen en te bemiddelen.
4. Beslissen: vaststellen van de rechtsverhouding van een of enkele personen binnen juridische kaders met meeweging van juridische argumenten en maatschappelijke factoren.
5. Reguleren: opstellen en wijzigen van regelgeving.

Facilitering van de rechtstoepassing

6. Dossier managen: aanleggen en beheren van juridische dossiers, bewaken van de doorloop en de samenhang, afsluiten en overdragen ervan.
7. Organiseren: efficiënt en effectief uitvoeren en regisseren van organisatieprocessen in een juridische context met aandacht voor proces- en kwaliteitsmanagement, kennis- en informatie-management en innovatie.

Vanuit de generieke hbo-bachelorvaardigheden

8. Onderzoekend vermogen: in onze moderne samenleving is het cruciaal dat hbo-bachelors over een onderzoekend vermogen beschikken dat leidt tot reflectie, evidence based practice en innovatie.
9. Professionele ontwikkeling: de hbo-bachelor moet beschikt over de zelfsturende competentie waardoor hij kan laten zien dat hij methodisch en reflectief kan denken en handelen.

De opleiding heeft de competenties nader geconcretiseerd in indicatoren op drie niveaus die omschrijven wat van de student wordt verwacht. De drie niveaus kennen een oplopend niveau van complexiteit, transfer en verantwoordelijkheid.

Naar het oordeel van de commissie sluiten de beoogde eindkwalificaties aan bij (inter)nationale eisen en zijn deze inhoudelijk relevant. De commissie is positief over de uitbreiding van het landelijke competentieprofiel met twee eigen competenties. De eigen uitwerking van de competenties in gedragsindicatoren biedt volgens de commissie daarnaast een uitstekend referentiekader voor de inrichting van het onderwijsprogramma.

Hogeschool Leiden, het cluster Management & Bedrijf en de opleiding HBO-Rechten zijn gestart met het uitwerken van drie specifieke competenties op het gebied van Internationalisering, Diversiteit en Duurzaamheid (IDD). In de kritische reflectie worden de competenties 'multicultureel bewustzijn', 'langetermijnperspectief' en 'systeemdenken' genoemd. De uitwerking van IDD bevindt zich nog in de beginfase en wordt eerst op managementniveau uitgewerkt. De commissie is enthousiast over dit initiatief maar stelt tegelijkertijd vast dat IDD nog abstract is en concretisering behoeft. De vertaling naar het onderwijsprogramma is nog niet voldoende gemaakt. De commissie heeft dan ook met instemming vastgesteld dat de opleiding voornemens is om IDD verder uit te werken en om deze competenties op termijn te integreren in het competentieprofiel en op te nemen in het opleidingsplan.

Actualiteit

De commissie constateert dat de opleiding structureel werkt aan de ontwikkeling en actualisering van het profiel. Docenten komen regelmatig in de praktijk en dat levert input voor hun eigen onderwijs. In de beroepenveldcommissie vindt afstemming plaats tussen de wensen en behoeften vanuit het werkveld en de opleiding. De commissie stelt vast dat de beroepenveldcommissie te veel een academische invulling kent. De commissie adviseert om ook hbo-juristen uit te nodigen om zitting te nemen in deze commissie.

2. Onderwijsleeromgeving

Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting: De inhoud en vormgeving van het programma stelt de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

De visitatiecommissie kwalificeert op grond van de gesprekken en de onderliggende documentatie de onderwijsleeromgeving als **goed**. De commissie stelt vast dat de opleiding de studenten in staat stelt de beoogde eindkwalificaties te bereiken. Het onderwijs bestrijkt de gewenste breedte van het vakgebied en is van hbo-niveau. De indeling van het onderwijsprogramma in drie fasen, vier leerlijnen en verschillende leerroutes vindt de commissie sterk. Deze indeling zorgt voor een geleidelijke opbouw in competentieverwerving en voor een evenwichtige verhouding tussen kennis, vaardigheden, attitude en toepassing van competenties. Ook is de commissie enthousiast over de thematische inrichting van onderwijsblokken. Deze opzet waarbij steeds een rechtsgebied (beroepsrol en -product) centraal staat, draagt ertoe bij dat de student zich gedurende de opleiding verdiept in alle werkvelden van het vakgebied van de hbo-jurist.

De opleiding kent een goed systeem voor studiebegeleiding en voert een actief beleid om studenten tijdig te helpen bij hun studievoortgang.

Het docententeam kenmerkt zich door een hoge mate van ambitie en hart voor de opleiding. Het team voert structureel verbeteringen door om de kwaliteit van het onderwijs te borgen.

De voorzieningen dragen bij aan de mogelijkheid voor studenten om het onderwijsprogramma probleemloos te doorlopen.

Inrichting onderwijsprogramma

Het programma is opgenomen in Bijlage 5.

De opleiding bestaat uit 240 EC en duurt vier studie-jaren. Een studiejaar is verdeeld in vier blokken. In elk blok staat een ander gedeelte van het recht en het beroepenveld centraal. In de eerste twee jaar maken de studenten zich de basiskennis van het recht en de basisvaardigheden behorende bij het beroep eigen. In het derde jaar lopen de studenten tien maanden stage. In het vierde jaar volgen de studenten voor 30 EC minoren naar keuze en werken zij voor 30 EC aan hun afstudeeropdracht.

Studenten kunnen elke verbredende minor volgen die op Hogeschool Leiden wordt aangeboden. De studenten kiezen echter vooral voor de verdiepende minoren die aangeboden worden door de afdeling Recht of anders voor de verbredende minoren van het cluster Management en Bedrijf. Studenten kunnen er ook voor kiezen om de vrije ruimte in te vullen bij een andere onderwijsinstelling. Hiervoor is toestemming van de examencommissie nodig. De commissie is van mening dat de aangeboden mi-

noren passend zijn en vindt het sterk dat studenten breed kunnen kiezen voor minoren.

In de eerste vier blokken van het curriculum worden taallessen verzorgd, waaronder een opfriscursus spelling en grammatica in het eerste blok. Met ingang van studiejaar 2014-2015 komt er in het eerste blok van het tweede jaar een extra taalvak waarin de nadruk ligt op het leren schrijven van langere teksten, mede als voorbereiding op de onderzoekslijn die aanvangt in het blok daarna. Voor de talig zwakkere studenten wordt met ingang van studiejaar 2013-2014 clusterbreed een taalservice aangeboden. Studenten kunnen individueel begeleiding krijgen in de verschillende fasen van de opleiding. In het taalonderwijs gaat de opleiding vanaf het studiejaar 2013-2014 aandacht besteden aan taalleerstrategieën. De commissie heeft in de gesprekken met docenten en studenten het taalonderwijs aan de orde gesteld. De commissie concludeert dat in de opleiding ruimschoots voldoende aandacht is voor het Nederlands taalniveau van de studenten. Toch constateert de commissie samen met de opleiding dat een aantal studenten in het schriftelijke werk terug-

valt op slordig taalgebruik. De commissie adviseert om niet alleen in aparte onderwijseenheden aandacht te besteden aan het taalniveau, maar studenten in al het schriftelijke werk te wijzen op taalfouten en studenten hier ook op af te rekenen. De commissie heeft daarbij met instemming kennis genomen van het voornemen van de opleiding om te zoeken naar mogelijkheden om studenten een meer kritische houding op het taalniveau van eigen werk aan te leren.

Het derde blok in het tweede jaar is Engelstalig. Ter ondersteuning en voorbereiding daarvan wordt het vak Engels onderwezen in het tweede leerjaar. Het overige onderwijs in de eerste twee studiejaar maakt nagenoeg geheel gebruik van Nederlandstalige literatuur. Het overgrote deel van het studiemateriaal heeft betrekking op Nederlands recht, waardoor het voor de hand ligt Nederlands lesmateriaal te gebruiken. De commissie vindt de verhouding tussen Nederlandstalige en Engelstalige literatuur passend. Wel bleek uit de gesprekken met studenten en alumni dat zij zich onvoldoende voorbereid vonden op het Engelstalige blok. De commissie stelt vast dat de kloof tussen de eerste blokken en het Engelstalige blok te groot is en adviseert de opleiding om te zoeken naar mogelijkheden om het Engelstalige blok beter te laten aansluiten, bijvoorbeeld door studenten regelmatig in aanraking te brengen met Engelstalige literatuur. De commissie heeft wisselende geluiden gehoord over de kwaliteit van de Engelstalige hoorcolleges. De commissie raadt de opleiding aan om nadrukkelijk te evalueren of de kwaliteit van het mondelinge Engels van docenten toereikend is om (begrijpelijke) colleges van het juiste niveau te verzorgen.

De commissie heeft tijdens de visitatie het studiemateriaal van verschillende onderwijseenheden ingezien. De commissie heeft daarbij ook de actualiteit en de breedte van het onderwijsaanbod bestudeerd. De commissie heeft ter verificatie van de documentatie in de verschillende gesprekken uitgebreid gesproken over de inhoud en het niveau van de opleiding. De commissie stelt vast dat een passend onderwijsprogramma wordt aangeboden. Het onderwijs bestrijkt de gewenste breedte van het vakgebied en is van hbo-niveau. Het onderwijsprogramma kent een goede opbouw, met een toenemende complexiteit. De commissie is positief over de thematische inrichting van de blokken. Deze opzet waarbij steeds een rechtsgebied (beroepsrol en -

product) centraal staat, draagt ertoe bij dat de student zich gedurende de opleiding verdiept in alle werkvelden van het vakgebied van de hbo-jurist.

Programma dekt de eindkwalificaties

De opleiding heeft de verdeling van de eindkwalificaties over de studiejaar inzichtelijk gemaakt in haar programma door de negen competenties te koppelen aan de blokken, de minoren, de stage en het afstuderen. Hierbij hanteert zij een indeling op drie niveaus waarop de eindkwalificaties worden getoetst. In de eerste twee jaar van de opleiding wordt getoetst op niveau 1 en 2. In de stage in het derde jaar en het afstuderen in het vierde jaar wordt getoetst op het eindniveau (niveau 3).

Het is de commissie duidelijk geworden hoe het aanleren van de eindkwalificaties wordt opgebouwd, waar welke eindkwalificaties op welk niveau in het programma terugkomen en waar het eindniveau van de eindkwalificaties wordt behaald.

De commissie heeft tijdens de visitatie de blokboeken ingezien om de relatie tussen de eindkwalificaties en de programmaonderdelen nader te kunnen bepalen. De commissie vond de blokboeken erg goed. Ze geven een kwalitatief goede weergave van het te bestuderen materiaal en zijn bovenal gestructureerd en toegankelijk van opzet. De commissie stelt vast dat de competenties in de blokboeken zijn vertaald in heldere leerdoelen voor de verschillende onderdelen. De IDD-competenties: 'multicultureel bewustzijn', 'langetermijnperspectief' en 'systeemdenken' worden in de blokboeken al wel genoemd, maar zijn nog onvoldoende uitgewerkt in het onderwijsprogramma. Het management gaf als reactie op deze bevinding aan dat de vertaling hiervan zich nog in een beginstadium bevindt en dat men voornemens is dit verder op te pakken.

Bij docenten heeft de commissie nagevraagd hoe de vertaling van de eindkwalificaties naar het onderwijsprogramma tot stand komt. Zij gaven aan dat de curriculumcommissie dit vaststelt en dat dit een continu proces is, waarbij de ambities hoog liggen. Op basis van haar bevindingen adviseert de curriculumcommissie het opleidingsmanagement over het curriculum. De commissie waardeert de hoge ambities van de opleiding en de continuïteit waarmee verbeteringen worden aangebracht.

Samenvattend concludeert de commissie dat door de opbouw en de zorgvuldige uitwerking van het programma in leerlijnen en blokken met een gelijke structuur, helder is welke competenties waar en op welk niveau worden getoetst, hoe de opbouw in complexiteit is en waar het eindniveau wordt gerealiseerd.

Actualiteit

De commissie stelt vast dat de opleiding structureel werkt aan de ontwikkeling en actualisering van het programma. Docenten komen regelmatig in de praktijk en dat levert input voor hun eigen onderwijs. In de beroepenveldcommissie vindt afstemming plaats tussen de wensen en behoeften vanuit het werkveld en de opleiding, bijvoorbeeld over de invulling van de stage.

Een voorbeeld van aanpassing van het onderwijsprogramma aan de actualiteit is de verandering van de minor over de internationale rechtspraktijk van 'international law' naar 'the international professional: an experience in diversity'. De commissie ziet hierin een goed voorbeeld van de afstemming van het onderwijs op de wensen vanuit het veld, maar ook op de wensen van de student.

Didactisch concept

De opleiding kiest voor competentiegericht onderwijs. Het leerlijnenmodel van De Bie en De Kleijn heeft daarbij gediend als inspiratiebron. De opleiding kent vier leerlijnen:

1. een integrale leerlijn waarin middels projecten de competenties verworven worden;
2. een kennislijn waarin theorie wordt aangeboden en verwerkt;
3. een vaardighedenlijn waarin studenten door middel van oefening communicatieve, schriftelijke en mondelinge vaardigheden verwerven;
4. een lijn voor studieloopbaanbegeleiding.

Ieder blok bestaat uit tien weken: zeven lesweken, een toetsweek en twee projectweken. In een onderwijsblok zijn de competenties gekoppeld aan een beroepsrol en een beroepsproduct die kenmerkend zijn voor een deel van het werkveld. In de kennislijn en vaardighedenlijn van een blok wordt de input geleverd voor het project. Docenten werken in de

colleges zoveel mogelijk met casussen uit de praktijk en er worden systematisch gastsprekers betrokken bij het onderwijs. De commissie heeft met de studenten gesproken over de inrichting van het onderwijsprogramma. De studenten gaven aan dat zij de inrichting met de vier leerlijnen passend vinden en als activerend ervaren. De projecten aan het eind van ieder blok sluiten goed aan op het onderwijs in de kennislijn. De commissie stelt vast dat de keuze voor twee projectweken aan het eind van een blok uitstekend functioneert: dit afsluitende project waarin de integratie van kennis, vaardigheden en houding plaatsvindt, komt de samenhang ten goede.

In de kritische reflectie beschrijft de opleiding dat studenten het moeilijk vinden om te handelen en denken in competenties. Studenten hebben de neiging om zich vooral te richten op het behalen van de toetsen en hun studiepunten en zijn minder bezig met het zich eigen maken van competenties. De commissie stelt vast dat docenten hun taak om de koppeling tussen kennis, vaardigheden én houding die in de projecten plaatsvindt nog explicieter te maken, zeer serieus nemen. De commissie heeft waardering voor deze inzet om studenten te leren denken in competenties.

Met ingang van studiejaar 2012-2013 (vanaf periode 2) worden alle hoorcolleges van jaar 1 en 2 opgenomen en gepubliceerd op de digitale leeromgeving. Op deze manier kunnen studenten op een eigen gekozen tijdstip en locatie de colleges terugkijken. Het aantal views is hoog.

Samenvattend concludeert de commissie dat de opleiding, vanuit een duidelijke visie op leren, een passend didactisch concept hanteert en dit goed heeft uitgewerkt. In de verschillende onderwijseenheden worden passende werkvormen gebruikt. De publicatie van de hoorcolleges op de elektronische leeromgeving is een zinvolle toevoeging, aldus de commissie.

Onderzoeks- en praktijkgerichtheid

De commissie stelt vast dat de opleiding voldoende praktijkgericht is. De praktijkgerichtheid van het onderwijs blijkt ten eerste uit de koppeling van ieder blok aan een beroepssituatie en een beroepsproduct. Daarnaast lopen studenten in hun derde jaar

tien maanden en voeren de studenten de afstudeeropdracht verplicht uit in de beroepspraktijk.

De commissie heeft de inhoud van de stage bestudeerd en besproken met studenten en leden van de werkveldcommissie. De commissie stelt vast dat in de stage de integratie plaatsvindt van vakkennis, vaardigheden en attitude en dat studenten hun beroepscompetenties ontwikkelen. De complexiteit (en het niveau) van de beroepstaken neemt toe naarmate de opleiding vordert.

Onderzoek is volgens de opleiding een manier om een kritische beroepshouding bij de student ten aanzien van vraagstukken in de beroepspraktijk te ontwikkelen. Praktijkgericht juridisch onderzoek dient volgens de opleiding geworteld te zijn in de beroepspraktijk. De opleiding heeft hiertoe een visie op praktijkgericht juridisch onderzoek ontwikkeld. Vanuit deze visie is in 2012 een onderzoekslijn uitgeschreven en geïmplementeerd. In het eerste jaar leren studenten zoeken in databestanden en leren zij bronnen gebruiken. In het tweede jaar schrijven de studenten een onderzoeksvoorstel. De hoeveelheid onderzoeksonderwijs in het derde en vierde jaar is toegenomen. Er zijn meer begeleidingsuren, onder andere om studenten aan een goed onderzoeksonderwerp te helpen. Het onderzoek in de stage wordt apart beoordeeld en gecijferd door een onderzoeksdocent. Daarnaast begeleiden onderzoeksdocenten de onderzoeksvoorstellen van alle vierdejaarsstudenten als tweede lezer.

De opleiding heeft in samenspraak met de Kenniskring Professionaliteit en Arbeidsproductiviteit in kaart gebracht op welke wijze de afdeling Recht kan bijdragen aan het werk van de kenniskring. In de kenniskring participeert een docent van de opleiding. De afdeling heeft de ambitie om samen te werken met de Kenniskring met valorisatie als uitgangspunt. Vanaf 2014 worden alle afstudeeronderzoeken die met een voldoende zijn beoordeeld, gedigitaliseerd, gearhiveerd en op de hbo-kennisbank geplaatst. Daarnaast inventariseert de opleiding welke mogelijkheden er zijn om gestandaardiseerde onderzoeksvragen te genereren en zo te werken aan een of meerdere 'grootschalige' projecten. De opleiding ziet een meerwaarde in het werken met thema's zoals binnen de Kenniskring gebeurt, mede omdat dit goed aansluit bij de al ingezette ontwikkeling van leerroutes.

De commissie constateert dat de opleidingen de afgelopen jaren veel aandacht hebben besteed aan de inbedding van onderzoek in het onderwijs, waarbij men heeft gezocht naar de nadruk op het doen van praktijkonderzoek. Hierdoor zijn onderzoeksvaardigheden nadrukkelijker in het curriculum verankerd. Bovendien worden zowel de onderzoeksonderwerpen als de aangeboden onderzoeksmethoden goed afgestemd op het praktijkgericht juridisch onderzoek. De commissie waardeert de initiatieven van de opleiding rond de samenwerking met de Kenniskring en standaardisering van onderzoeksvragen.

Samenhang

De samenhang in het programma wordt op verschillende manieren geborgd. De opleiding kent een opbouw in drie fasen. Het eerste studiejaar staat in het teken van oriëntatie, in het tweede studiejaar verbreedt en verdiept de student zich en in het derde en vierde jaar profileert de student zich door middel van stage, minoren en het afstudeeronderzoek.

In het onderwijsprogramma zijn de competenties in de verschillende blokken steeds gekoppeld aan een rechtsgebied met daarbij behorende specifieke beroepssituaties en rollen van de hbo-jurist. Het rechtsgebied, de beroepssituaties en de rollen die centraal staan in een blok, zorgen ervoor dat de verschillende onderdelen (theoretische cursussen, vaardigheidstrainingen, studieloopbaanbegeleiding en het project) vakinhoudelijk goed met elkaar samenhangen. Zo komen bijvoorbeeld in blok 2 'De hbo-jurist in het privaatrecht' de cursussen Verbin-tenissenrecht, Bijzondere overeenkomsten en Inleiding burgerlijk procesrecht aan bod, naast juridische en gespreksvaardigheden. In het afsluitende project van het blok leren studenten de geleerde kennis, vaardigheden en attitude in een concrete praktijkgerichte beroepsopdracht geïntegreerd toe te passen. De commissie constateert dat deze integratie in het project de samenhang in het programma ten goede komt. In de stage in het derde jaar en het afstudeeronderzoek in het vierde jaar worden meerdere competenties geïntegreerd getoetst en afgesloten. Daarmee versterken ze eveneens de samenhang in het programma.

Vanaf het studiejaar 2014-2015 worden vier leerroutes gefaseerd in het programma geïmplementeerd. De vier leerroutes zijn: de hbo-jurist in de civiele rechtspraktijk, de bestuurlijke rechtspraktijk, de internationale rechtspraktijk en de vrije leerroute. De leerroutes zorgen ervoor dat de student vanaf blok 7 een bewuste keuze maakt om op een specifiek gebied vakken te volgen, stage te lopen, minoren te volgen en af te studeren. De beoogde leerroutes zijn volgens de commissie adequaat en zien op het toekomstige werkveld van de hbo-jurist. De commissie vindt dat de invoering van deze leerroutes ertoe bijdraagt dat studenten bewuster kunnen kiezen voor een samenhangend geheel aan vakken, minoren, stage en afstudeeronderzoek. Ook weten studenten hierdoor beter voor welk rechtsgebied en voor welke functies in het werkveld ze worden opgeleid.

Studenten ervaren de opbouw en samenhang in het programma als prettig. Ook docenten zijn hierover positief. Docenten worden naast hun docentrol ook ingezet in rollen als SLB- of onderzoeksdocent. Hierdoor wordt bewerkstelligd dat docenten zowel vakinhoudelijk als vanuit een helicopterview naar de opleiding kunnen kijken. De commissie stelt vast dat dit de samenhang zowel binnen een studiejaar als tussen de studie jaren versterkt.

Als rode draad in het programma komen de onderzoeksvaardigheden, het praktijkgerichte afstudeeronderzoek en de SLB-lijn naar voren. De opleiding heeft flink geïnvesteerd in het sterker verankeren van onderzoek en studieloopbegeleiding door het hele programma. De commissie vindt dit van positieve meerwaarde voor de samenhang van het programma in zijn geheel.

Samenvattend concludeert de commissie dat de hantering van een indeling in de drie fasen, vier leerlijnen en verschillende leerroutes in het onderwijsprogramma zorgt voor een geleidelijke opbouw in competentieverwerving en voor een evenwichtige verhouding tussen kennis, vaardigheden, attitude en toepassing van competenties. De projecten, stage en het afstudeeronderzoek ziet de commissie hierbij als belangrijke pijlers die zorgen voor de samenhang in het programma.

Studeerbaarheid

In elk studiejaar dient de student 60 EC te halen. Om na het eerste jaar door te mogen gaan met de studie, dient een student minimaal 50 EC te hebben behaald. Haalt de student dit aantal punten niet, dan krijgt de student, behoudens persoonlijke omstandigheden, een negatief bindend studieadvies. Haalt de student deze 50 EC wel, dan moet na twee jaar de propedeuse behaald zijn. Om op stage te kunnen in het derde jaar moeten de studenten hun propedeuse en minimaal 40 EC in het tweede jaar hebben behaald.

Uit de studentevaluaties komt naar voren dat de studenten over het algemeen minder tijd aan hun studie besteden dan de studiebelastinguren die ervoor staan. De commissie heeft de studenten tijdens de visitatie gevraagd hoe zij de studielast ervaren. Hun reacties waren verschillend, maar bevestigden de uitkomsten uit de studentevaluaties. De studenten waarmee de commissie gesproken heeft, besteden gemiddeld 30 tot 35 uur per week aan hun studie. De piek ervaren zij in de laatste weken van een blok, waarin de toetsing plaatsvindt. Ook gaven zij aan dat naarmate de opleiding vordert, de studielast zwaarder wordt. In jaar 3 loopt de student immers gedurende tien maanden vier dagen per week stage. Studenten vinden de opleiding over het geheel genomen goed te volgen en het onderwijsprogramma passend. Op sommige onderdelen vinden zij dat het programma best zwaarder en uitdagender mag, vooral in de eerste twee studie jaren.

Docenten waarmee gesproken is tijdens de visitatie geven aan dat er ruimte is om bepaalde onderdelen te verzwaren. De opleiding geeft daarnaast aan dat zij om de studielast te verhogen, heeft ingezet op het verbeteren van de didactiek waardoor de studenten meer gemotiveerd worden tot studeren. De commissie stimuleert dit en beveelt daarnaast aan te bekijken met welke programmaonderdelen zij de student nog meer kan uitdagen.

In de kritische reflectie komt naar voren dat de opleiding door de indeling in vier blokken heeft gezorgd voor een betere spreiding van vakken. Ook worden herkansingen en toetsen niet meer gelijktijdig afnemen. Deze zaken dragen bij aan een gelijkmatigere studielast.

De commissie heeft bij de studenten gevraagd naar eventuele struikelblokken in de opleiding. De opleiding kent volgens hen weinig echte struikelblokken. Zoals eerder is aangegeven, wordt wel het Engelstalige Blok 7 'De hbo-jurist in een Europese context' als zeer moeilijk ervaren.

Op basis van de gesprekken met studenten en alumni en het materiaal dat door de opleiding ter beschikking is gesteld, concludeert de commissie dat door de eenduidige roostering en vaste structuur in blokken de studiebelasting over het geheel genomen adequaat is. De commissie beveelt aan om waar passend een aantal programmaonderdelen te verzwaren, zodat studenten meer worden uitgedaagd om zich voor onderdelen extra in te spannen.

Studiebegeleiding

In het eerste jaar van de opleiding wordt in de lessen Studieloopbaanbegeleiding (SLB) actief gewerkt aan een oriëntatie op het toekomstige beroep, zodat de studenten aan het einde van het eerste jaar weten of ze een goede keus hebben gemaakt door aan de opleiding HBO-Rechten te beginnen. In het tweede studiejaar krijgen de studenten een sollicitatietraining van studenten van de opleiding Human Resource Management. Tevens geven vierdejaars studenten een voorlichting over stages aan de tweedejaars. Tijdens de stagemarkt komen de studenten in contact met bedrijven. In de toekomst zal de opleiding alumni inzetten om (potentiële) studenten een goed inzicht te geven in de taken van een beginnend beroepsbeoefenaar.

Studenten hebben elk blok de gelegenheid een gesprek met hun SLB-docent te voeren, zodat (persoonlijke) problemen vroeg gemeld en/of geconstateerd kunnen worden. Hierdoor kan sneller actie worden ondernomen bij persoonlijke belemmeringen en kan uitval voorkomen worden. Studenten kunnen worden doorgestuurd naar de decaan. Deze kan hen, indien nodig, doorverwijzen voor psychologische hulp. Verder kan de SLB-docent ondersteunen in het vinden van cursussen om hun studieprestaties te verbeteren. Studenten met een functiebeperking kunnen voorzieningen, bijvoorbeeld extra tijd bij een toets, aanvragen bij de examencommissie.

De commissie stelt vast dat de opleiding een goed systeem voor studiebegeleiding kent en een actief

beleid voert om studenten tijdig te helpen bij hun studievoortgang, met mooie initiatieven zoals de stagemarkt. Uit de gesprekken met studenten en alumni bleek dat het besef van de toegevoegde waarde van SLB bij studenten groeit naarmate zij in hun opleiding vorderen. Reflecteren op de ontwikkeling van de competenties werd door een aantal studenten bijvoorbeeld aan het begin van de studie nog niet als nuttig gezien, terwijl zij dit later in de studie wel waardeerden. De commissie adviseert de opleiding om de leerlijn SLB sterker te koppelen aan de andere drie leerlijnen. Dit zou mogelijk het handelen en denken in competenties bij studenten kunnen versterken. Ook is het advies om docenten hierin gericht te trainen.

Instroom en doorstroom

De opleiding hanteert de wettelijke instroomeisen. De instroom in de opleiding is overeenkomend met het landelijke beeld de laatste jaren sterk gegroeid. Daarom is met ingang van studiejaar 2013-2014 besloten om een numerus fixus van 330 te hanteren. Studenten zijn afkomstig van het middelbaar beroepsonderwijs (mbo 4 niveau), havo en vwo. De instroom vanuit mbo en havo is ongeveer gelijk en vormt het grootste deel van de totale instroom.

De opleiding kent een grote uitstroom gedurende en aan het einde van het eerste studiejaar. De propedeuserendementscijfers zijn aan de lage kant. De opleiding wijt deze grote uitstroom aan een grote groep studenten die aan de opleiding beginnen maar niet precies weten wat ze willen en afhaken. Daarnaast zijn er studenten die ervoor kiezen om verder te studeren aan de universiteit en studenten die een negatief bindend studieadvies krijgen. Vanaf studiejaar 2012-2013 is het Negatief Bindend Studieadvies verhoogd van 45 EC naar 50 EC, zodat studenten in het tweede jaar beginnen met minder studievertraging en de doorstroomproblematiek van jaar 1 naar jaar 2 wordt beperkt.

De kwaliteit van de instromende studenten schiet vooral tekort op het taalniveau. In de opleiding wordt daarom veel aandacht besteed aan de verbetering van de taalvaardigheid van studenten. Dit werd reeds besproken in de paragraaf Inrichting Onderwijsprogramma. Daarnaast probeert de opleiding een betere afstemming te krijgen tussen de verwachtingen van instromende studenten en de

daadwerkelijke opleiding en het beroep, door te investeren in voorlichtingen die een realistisch beeld geven. Ook wordt tijdens studieloopbaanbegeleiding in het eerste jaar aandacht gegeven aan studievaardigheden en het scheppen van een goed beeld van de beroepspraktijk.

Na afronding van de opleiding kunnen studenten ervoor kiezen om te gaan werken of zich verder te verdiepen in het juridische vakgebied door verder te studeren aan een universiteit. Met de Universiteit Leiden had de opleiding tot voor kort een doorstroomtraject (70 EC, waarvan 40 EC tijdens de opleiding en 30 EC na de opleiding) naar de juridische master. De rendementen bleken echter onvoldoende. Daarom wordt nu bekeken of er een ander traject ontwikkeld kan worden.

Uit de gesprekken met studenten kwam naar voren dat veel studenten bij aanvang van de studie de optie om door te studeren aan de universiteit open houden. Na afronding van de opleiding stroomt ongeveer 40% door. Dit is laag in vergelijking met het landelijk gemiddelde van 70%. In reactie op deze bevinding wordt aangegeven dat veel studenten snel een passende baan vinden en wellicht later in de loopbaan nog een universitaire studie volgen.

De commissie heeft de rendementscijfers bestudeerd en vindt deze niet significant afwijken van de gangbare cijfers. Op basis van het beschikbaar gestelde materiaal en de gesprekken met het opleidingsmanagement heeft de commissie er kennis van genomen dat de opleiding het verhogen van het studierendement clusterbreed als speerpunt ziet en daar op verschillende manieren in investeert. De commissie heeft waardering voor deze inspanningen en raadt aan om deze te continueren.

Docenten

De docententeams van de opleidingen HBO-Rechten en Sociaal Juridische Dienstverlening zijn nauw met elkaar verbonden, maar er is wel een apart team HBO-Rechten. De opleiding werkt met twee kernteams met elk een eigen teamcoördinator en er is een groep docenten die door haar werkervaring

vooral lesgeeft aan de studenten van de opleiding HBO-Rechten. Van de 48 docenten die in september 2013 bij de opleidingen in dienst waren, hebben er 45 een universitaire studie afgerond waarvan 28 een juridisch wetenschappelijke opleiding. Eén docent volgde een hbo-opleiding tot dramadocent. Veel docenten zijn afkomstig uit het werkveld of zijn nog steeds betrokken bij het werkveld. Door de sterke groei van het aantal studenten en docenten gedurende de afgelopen jaren hebben de opleidingen per 1 augustus 2013 een tweede onderwijsmanager.

Het opleidingsteam is ambitieus, heeft hart voor de opleiding en voert structureel verbeteringen door om de kwaliteit van het onderwijs te borgen.

Als nieuwe docenten nog niet bevoegd zijn om hbo-onderwijs te verzorgen, dan volgen zij verplicht na hun eerste jaar de opleiding Pedagogische en Didactische Vaardigheden. Deze cursus moet behaald worden voordat een

vast dienstverband wordt aangegaan. Alle nieuwe docenten krijgen aan het begin van hun eerste jaar een tweedaagse training 'Nieuwe docenten in het cluster Management & Bedrijf' op het gebied van didactiek en toetsing. Ook na het eerste jaar dienen docenten zich te blijven scholen. De afspraken hierover maken deel uit van de gesprekkencyclus met de onderwijsmanager.

Doordat de opleiding sterk is gegroeid, is het docententeam in korte tijd in omvang toegenomen. Om de nieuwe docenten te begeleiden, heeft elke nieuwe docent een ervaren docent als mentor toegewezen gekregen om ondersteuning te bieden bij de voorbereiding van lessen en bij didactische vragen.

Voor alle docenten van Management & Bedrijf is er een clusterbreed professionaliseringsaanbod. Docenten hebben vanaf het studiejaar 2010-2011 deelgenomen aan de trainingen 'Onderzoeksvaardigheden', 'Toetsconstructie', 'PDV', 'Studieloopbaanbegeleiding' en 'Activerend leren', intervisie en workshops over interactieve werkvormen.

De opleiding constateerde enkele jaren geleden dat docenten onvoldoende geschoold waren in de gehanteerde onderzoeksvaardigheden. In het collegejaar 2010-2011 is daarom een cursus Onderzoeksvaardigheden voor docenten aangeboden. Deze is in 2011-2012 vervangen door bijeenkomsten van alle afstudeerbegeleiders per opleiding. Deze werkwijze

doet meer recht aan de domeinspecifieke onderzoeksmethodologie en begeleidingsvragen die zich daarbij voordoen. De bijeenkomsten zijn gekoppeld aan de verschillende fasen in het afstudeerproces en richten zich op kennisverwerving en kennisdeling door middel van collegiale consultatie. De docenten die onderzoekstrainingen geven hebben allen onderzoekservaring, al kan die buiten het juridische domein liggen. Tijdens het stageonderzoek en het afstudeeronderzoek begeleiden de docenten de studenten met de onderzoekstechnische kant van het onderzoek. Deze begeleiding staat naast de vakinhoudelijke begeleiding en procesbegeleiding van een stagebegeleider en afstudeerbegeleider. Met ingang van studiejaar 2012-2013 is de onderzoeksbegeleiding tijdens de stage- en afstudeerperiode in handen van een vaste groep onderzoeksdocenten die werken aan de hand van de onderzoeksvisie van de opleiding.

De opleiding wil meer inzetten op externe oriëntatie. Dit vindt plaats doordat docenten participeren in de contractactiviteiten en post-hbo-onderwijs en docentstages lopen. De werkwijze zoals nu is ontwikkeld door de Kenniskring Professionaliteit en Arbeidsproductiviteit van het cluster Management & Bedrijf zal een belangrijke bijdrage gaan leveren aan de professionalisering van docenten specifiek gericht op nieuwe ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Sinds studiejaar 2012-2013 worden docentstages gefaciliteerd en worden docenten in de gelegenheid gesteld om te participeren in de Kenniskring.

De commissie heeft een aantal docenten gesproken, heeft het overzicht van de docenten bestudeerd en heeft studenten en alumni bevroegd. Zij baseert op basis daarvan haar oordeel over de kwaliteit en kwantiteit van het onderwijsgevend personeel. De commissie stelt vast dat de opleiding beschikt over voldoende docenten voor het verzorgen van het onderwijs. Het aantal academisch opgeleide docenten is voldoende. Er is ruime expertise beschikbaar op de verschillende kennisgebieden van de opleiding en een groot deel van de docenten is afkomstig uit de beroepspraktijk of is daarin nog werkzaam. Alle docenten onderhouden contact met het werkveld. De commissie geeft ter overweging dit contact scherp in de gaten te houden. De opleiding zou de verbinding van docenten met het beroep blijvend moeten faciliteren.

Het docententeam kenmerkt zich door een hoge mate van bevologenheid en een sterke teamgeest. Studenten bevestigden dit beeld; zij spraken zich tegenover de commissie zeer positief uit over de staf. Studenten gaven aan dat docenten zeer goed benaderbaar zijn en een kritische houding van studenten aanmoedigen. 'Docenten zijn bereid zich voor je in te zetten als jij vraagt om verdieping of om iets op te lossen buiten de boekjes om', aldus een studente. De commissie heeft waardering voor de werkwijze van de onderwijsmanagers. Initiatieven van docenten worden ondersteund, zonder bureaucratische vertraging. De managers hebben daarnaast voldoende aandacht voor een aanvaardbare werkdruk en het vermijden van piekbelasting. De opleiding zet volgens de commissie voldoende gastdocenten in, maar kunnen daarbij meer alumni inschakelen voor het onderwijs. Studenten zouden zo meer in aanraking komen met voorbeelden uit het werkveld van afgestudeerde hbo-juristen.

Faciliteiten

De opleiding is onderdeel van Hogeschool Leiden, gehuisvest aan de Zernikedreef te Leiden. Bij de accreditatie van 2008 was de verbetering van de registratie van de studievoortgang een belangrijk verbeterpunt. Hogeschoolbreed is een registratiesysteem ingevoerd waarmee de docenten digitaal de studieresultaten kenbaar kunnen maken aan de studenten en voor verwerking kunnen doorsturen naar de administratie. Hiermee zijn de problemen met betrekking tot de registratie van de studievoortgang opgelost.

In 2010 is de nieuwbouw van Hogeschool Leiden in gebruik genomen. Het cluster Management & Bedrijf is naar het nieuwe gedeelte verhuisd. Zowel de herkenbaarheid van het cluster binnen Hogeschool Leiden als de beschikbare ruimte is hierdoor verbeterd. Studenten en docenten beoordeelden in 2008 de hoeveelheid beschikbare computers onder de norm. Voor studenten zijn er nu laptops te leen bij de Servicedesk en in de nieuwbouw zijn extra computers voor studenten gekomen. Voor docenten zijn 'flexplekken' met vaste computers gecreëerd. Op dit moment zijn voldoende werkplekken beschikbaar. Doordat Hogeschool Leiden draadloos internet heeft, is de hele school geschikt als werk- en studieplek.

De afgelopen jaren is door de opleiding extra geïnvesteerd in opleidingsgebonden materiaal voor de Mediatheek. Het aantal naslagwerken en abonnementen is sterk toegenomen. Daarnaast wordt de Mediatheek meer verbonden met en geïntegreerd in de opleiding. Specifieke juridische databanktrainingen worden door een medewerker van de Mediatheek in de eerste twee studiejaar verzorgd.

In de ogen van de commissie sluiten de faciliteiten van de opleidingen goed aan bij de eisen van het programma. Uit de gesprekken met studenten en alumni en uit evaluaties blijkt dat het oordeel van de studenten over de studiefaciliteiten voldoende is. Studenten spraken zich tegenover de commissie minder positief uit over de digitale informatievoorziening. Die zou naar hun mening nog sneller en actueler kunnen, bijvoorbeeld in geval van vertraging of verandering.

3. Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing en toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting: Het gerealiseerde niveau blijkt uit de tussentijdse en afsluitende toetsen, de afstudeerwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren. De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk.

De visitatiecommissie kwalificeert op grond van de gesprekken en de onderliggende documentatie de toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties als **goed**. De uitgangspunten van het opleidingsprogramma zijn leidend in de visie op toetsing en komen onder andere tot uiting in de toetsvormen. De opleiding hanteert een brede variatie aan toetsvormen. De kwaliteit van de toetsen is goed en de toetsen sluiten aan bij de leerdoelen van de vakken. De commissie heeft waardering voor de zorgvuldigheid waarmee kennis, vaardigheden en attitude zowel afzonderlijk als integraal worden getoetst. De commissie vindt dat de opleiding op deze manier goed waarborgt dat studenten beschikken over de benodigde kennis om de competenties in de opleiding te kunnen verwerven.

De opleidingen beschikken over een helder toetsbeleid, een goed functionerende toets- en examencommissie en over docenten met veel expertise op het terrein van toetsing en beoordeling.

Studenten sluiten de opleiding af met een onderzoeksvoorstel en een onderzoeksrapport met (indien passend) een beroepsproduct. De commissie stelt vast dat de afstudeerwerken van voldoende tot (zeer) goed niveau zijn. De commissie is onder de indruk van het hoge niveau van de betere afstudeerwerken. De commissie waardeert de uitgebreide beoordeling van het afstudeerwerk. De totstandkoming van het eindcijfer is hierdoor helder en eenduidig.

Valide en betrouwbaar

De opleiding hanteert een brede variatie aan toetsvormen. De studenten krijgen bij elk vak in de conceptuele leerlijn een oefentoets, zodat zij weten wat er van hen verwacht wordt. Bij elke toets hebben de studenten de mogelijkheid tot inzage van hun toets en kunnen zij met de docent het resultaat bespreken. Het is voor de commissie zichtbaar dat de opleiding de afgelopen jaren sterk heeft geïnvesteerd in de kwaliteit van de toetsen. De inhoud en toetsing van de projecten is bijvoorbeeld aangepast en beter afgestemd op het competentieprofiel. Er zijn afspraken gemaakt over de opbouw en normering van de kennistoetsen, de vaardighedenlijn is onder loep genomen en waar nodig is ook de toetsing aangepast.

De commissie heeft een selectie van toetsen en gemaakt werk bestudeerd. Zij constateert dat de toetsen inhoudelijk aansluiten op het aangeboden onderwijs en op de leerdoelen van de vakken. De toetsen zijn van voldoende niveau. De commissie stelt vast dat de kwaliteit van de toetsen goed is en dat (meerkeuze)toetsen bestaan uit voldoende items, waardoor deze toetsen waarschijnlijk voldoende betrouwbaar zijn.

Studentbeeld

De opleiding heeft de procedures en regels rond toetsing en beoordeling voldoende inzichtelijk gemaakt voor studenten en docenten, aldus de commissie. De opleiding informeert haar studenten over de toetsvormen van elk vak. Elke modulebeschrijving bevat een overzicht van de leerdoelen, de toetsvorm en de toetscriteria. De toetsen worden binnen vijftien werkdagen nagekeken en studenten hebben na elke toets de gelegenheid om de gemaakte toets in te zien en te bespreken met de docent.

Het oordeel van de studenten over de kwaliteit van toetsing van individuele vakken is een belangrijk onderdeel van de vakevaluaties (de schriftelijke module-evaluaties en de paneldiscussies).

Borging

Het toetsbeleid van de opleiding sluit aan bij het hogeschoolbrede toetsbeleid uit 2009 en bij de uitgangspunten van het cluster. In dit toetsbeleid zijn de uitgangspunten, toetsinstrumenten en toetsprocedures beschreven voor de borging van de kwaliteit van de opleiding.

Voor elke toets zijn er beoordelingscriteria vastgesteld, die zijn afgeleid van de te toetsen competenties en de BoKS. De criteria zijn per vak vastgelegd in een antwoordmodel en in een toetsmatrijs. Per on-

derwijseenheid maken minimaal twee examinatoren twee toetsen, een eerste en tweede kans. Alle examinatoren hebben de Basis cursus Toetsconstructie gevolgd.

De examencommissie heeft de verantwoordelijkheid voor de borging van de kwaliteit van toetsen en examens. Daarnaast ziet de examencommissie toe op de correcte uitvoering van de OER en het aanwijzen van examinatoren. Ook heeft de examencommissie de taak het eindniveau van de opleiding te bewaken.

De opleiding heeft sinds 2011-2012 een eigen toetscommissie. Deze beoordeelt 20% van de toetsen voorafgaand aan de afname. De toetscommissie gebruikt hierbij een checklist waarin zij verbeterpunten noteert. De docent past de toets aan op basis van deze punten. In de checklist vult de docent een verantwoordingskolom in waardoor goed zichtbaar is hoe de docent de feedback van de toetscommissie heeft verwerkt. De toetscommissie controleert in hoeverre haar adviezen in de toetsen zijn overgenomen.

Toetsen en toetsevaluaties worden bewaard in een digitaal en fysiek archief. De archivaris heeft drie kerntaken: archivering, ondersteuning van de toetscommissie (logistiek/administratie) en een signaalfunctie naar de onderwijsmanager. Dit ontlast de toetscommissie zodat zij zich meer kan richten op het controleren van de toetsen.

De commissie heeft waardering voor de grondige wijze waarop de opleidingen de kwaliteit van de toetsing en beoordeling borgen. De opleiding beschikt over helder toetsbeleid en een goed functionerende, proactieve toets- en examencommissie. Daarnaast hebben de docenten veel expertise op het terrein van toetsing en beoordeling. Leerdoelen zijn verwerkt in een toetsmatrijs die inzichtelijk maakt op welk niveau de leerdoelen worden getoetst. Doordat voor iedere toets een toetsmatrijs wordt ontwikkeld, is de inhoudvaliditeit van de toetsing geborgd en kunnen representatieve toetsen worden ontworpen. De commissie constateert dat de opleiding de afgelopen jaren een grote vooruitgang heeft geboekt in het docententeam over de afspraken met betrekking tot het inleveren en verbeteren van de toetsmatrijs, de toets en het beoordelingsmodel. De opleiding

pakt ook de archivering van toetsen en producten serieus op.

De commissie heeft enkele aanbevelingen. De toetscommissie zou haar zicht op de kwaliteit van schriftelijke toetsen met open vragen kunnen vergroten door na afname een (statistische) analyse uit te voeren. Daarnaast vindt de commissie dat het beter zou zijn als de toetscommissie vaker dan één maal per vijf jaar de toetsing van een programmaonderdeel zou toetsen. De commissie heeft daarbij met instemming vastgesteld dat de toetscommissie naast de verplichte beoordeling van 20% van de toetsen ook regelmatig extra toetsen beoordeeld, meestal op verzoek van de docent. De commissie is positief over de toetsmatrijzen, maar stelt vast dat de toetsmatrijzen van de projecten concreter kunnen. In deze matrijzen worden de competenties genoemd waar studenten aan werken, maar de vertaling van deze competenties in de projecten wordt niet toegelicht. Ook zijn de competenties niet zichtbaar uitgewerkt in beoordelingscriteria.

Gerealiseerd eindniveau

Voor het afstuderen schrijven de studenten individueel een onderzoeksvoorstel en een onderzoeksrapport met (indien passend) een beroepsproduct. Verder houden de studenten een presentatie in het werkveld over de resultaten van hun onderzoek. In het afstudeerwerk tonen de studenten aan dat zij de competenties 1, 2, 7 en 8 op niveau drie beheersen. Voor de competenties 3, 4, 5 en 6 geldt dat studenten het eindniveau tijdens de stage behalen. Competentie 9 wordt gehaald in de SLB-leerlijn en wordt op eindniveau getoetst na afloop van de afstudeerfase door middel van een portfolio en een eindgesprek met de studieloopbaanbegeleider.

Tijdens hun stagejaar leveren de studenten twee keer een digitaal portfolio aan bij hun begeleider. In het portfolio maken zij een analyse van hun eigen kennis, vaardigheden en beheersing van de competenties en leveren zij beroepsproducten in ter bewijs. De stagebegeleider van de opleiding beoordeelt in samenspraak met de werkveldbegeleider het portfolio en het functioneren in de beroepspraktijk. Op die manier wordt vastgesteld of de stagiairs de competenties op het beoogde niveau hebben behaald. Hiervoor is een uitgebreide checklist aanwezig.

De afstudeerbegeleider en een onderzoeksdocent beoordelen samen het onderzoeksvorstel. Om de onafhankelijkheid te waarborgen beoordelen twee docenten die niet bij het proces betrokken zijn het onderzoeksrapport. Om het niveau van de afstudeerwerken verder te borgen, beoordeelt het externe lid van de examencommissie jaarlijks enkele afstudeerwerken. Daarnaast heeft in het afgelopen jaar een beoordelingssessie en intervisiebijeenkomst plaatsgevonden met onderzoeksdocenten en afstudeerdocenten van de eigen opleiding en twee andere HBO-Rechtenopleidingen.

Doorgaans maakt een student een afstudeerproduct in opdracht van een organisatie uit het werkveld. Wanneer dit niet zo is, wordt het onderzoek in ieder geval bij een organisatie uit het werkveld uitgevoerd en gepresenteerd. In beide gevallen wordt aan een beoordelaar in het werkveld gevraagd een oordeel te geven over de aansluiting van het onderzoek bij de beroepspraktijk en de bruikbaarheid van de aanbevelingen. Deze beoordeling weegt mee voor de beoordeling van het afstudeerproduct en dit cijfer vormt samen met het cijfer voor de eindpresentatie het uiteindelijke cijfer.

De opleiding heeft in het studiejaar 2011-2012 een visie op onderzoek geformuleerd die in het studiejaar 2012-2013 van invloed is op de onderzoeksonderwerpen waar de afstudeerders mee aan de slag gaan. Dit betekent dat er meer aandacht is gekomen voor de visie op hbo-praktijkgericht juridisch onderzoek, waarbij er studenten afstuderen op individuele eindwerkstukken. Bovendien is het aantal uren voor onderzoeksonderwijs sterk uitgebreid zodat studenten meer begeleiding kunnen krijgen bij hun onderzoeksvorstel.

De commissie is nagegaan of de studenten de beoogde eindkwalificaties realiseren. Zij heeft daartoe voorafgaand aan het bezoek vijftien afstudeerwerken bestudeerd. Bij het selecteren van de afstu-

deerwerken is rekening gehouden met een spreiding van cijfers (lage, gemiddelde en hoge cijfers) en begeleiders. De commissie stelt vast dat de afstudeerwerken van voldoende tot (zeer) goed niveau zijn. De commissie is onder de indruk van het hoge niveau van de betere afstudeerwerken. Deze afstudeerwerken kennen een goede juridische onderbouwing en gaan uit van een heldere probleemomschrijving. In enkele lager beoordeelde afstudeerwerken is het gebruik van en de verwijzing naar literatuur mager. Ook is de vraagstelling daar onvoldoende scherp. De commissie adviseert de opleiding om het onderzoeksvorstel alleen goed te keuren als er een goede vraagstelling en deelvragen zijn geformuleerd.

De commissie waardeert de uitgebreide beoordeling van het afstudeerwerk. De totstandkoming van het eindcijfer is hierdoor helder en eenduidig. Wel vindt de commissie dat de competenties duidelijker terug kunnen komen in de beoordelingscriteria. Het blijkt nu niet expliciet uit het beoordelingsformulier dat competenties 1, 2, 7 en 8 op niveau drie worden beoordeeld. Beoordelingscriteria die zijn afgeleid van de competenties kunnen in de plaats komen van de Dublin descriptoren, die nu in het beoordelingsformulier terugkomen.

In het gesprek met leden uit het beroepenveld werd bevestigd dat afgestudeerden adequaat zijn toegerust voor het functioneren in de praktijk.

De opleiding let er scherp op dat alle afstudeerwerken voldoende praktijkgericht zijn. De commissie heeft hier waardering voor, maar stelt tegelijkertijd vast dat hierdoor soms gekozen wordt voor de toepassing van voor het onderzoek minder relevante onderzoeksmethodologie. Studenten voegen bijvoorbeeld soms nog enkele interviews toe aan het onderzoek, die weinig toevoegen aan het resultaat. Ook zonder deze toevoeging zou het afstudeerwerk voldoende zijn geweest, aldus de commissie.

Bijlagen

Bijlage 1 Visitatiecommissie

Deze notitie is volgens het NVAO-format opgesteld.

Overzicht panelleden

Naam (inclusief titulatuur)	Rol (voorzitter / lid / student-lid)	Domeindeskundige (ja / nee)
Drs. R. van Aalst	voorzitter	nee
Mr H.J.L.M. van de Luytgaarden	lid	ja
Prof R.C.H. van Otterlo	lid	ja
T.T.M Poot, B Hc		

III Secretaris/Coördinator

Naam (inclusief titulatuur)	Gecertificeerd d.d.	
Drs L. van der Grijsparde	Oktober 2011	

IV Korte functiebeschrijving van de panelleden (1 regel)

1	Raoul van Aalst is manager control & audit bij TenneT
2	Eric van de Luytgaarde is lector bij de hogescholen Zuyd en Utrecht, tevens rechter in de arrondissementen Amsterdam en Leeuwarden
3	Rob van Otterlo is hoogleraar aan de UvA en lector bij de HvA
4	Mevrouw Poot behaalde haar bachelor Verpleegkunde in 2013 aan de CHE en studeert momenteel M Beleid en Management aan de EUR

V Overzicht deskundigheden binnen panel¹

Deskundigheid	De deskundigheid blijkt uit:
a. deskundigheid ten aanzien van de ontwikkelingen in het vakgebied	De heer Van de Luytgaarde is lector bij de hogescholen Zuyd en Utrecht, en verricht vanuit die positie onderzoek naar Europees recht. De heer Van Otterlo is lector bij de HvA en bijzonder hoogleraar aan de UvA.
b. internationale deskundigheid	De heer Van de Luytgaarde doceerde onder andere aan de PEF Universitaet fuer Management Wenen Oostenrijk en de Turku University of Applied Sciences Finland.
c. werkvelddeskundigheid in het voor de opleiding relevante beroepenveld	De heer Van de Luytgaarde is zelfstandig gevestigd juridisch adviseur. Tevens is hij benoemd tot rechter in de arrondissementen Amsterdam en Leeuwarden De heer Van Otterlo was tot en met 2010 werkzaam voor de Nederlandse Orde van Advocaten, onder andere als Hoofd Uitvoering Wet & Regelgeving.
d. ervaring met het geven en ontwikkelen van onderwijs op het desbetreffende opleidingsniveau en deskundigheid ten aanzien van de door de op-	De heer Van de Luytgaarde is lector bij de hogescholen Zuyd en Utrecht, en doceerde voorts aan de PEF Universitaet fuer Management Wenen Oostenrijk en de Turku University of Applied Sciences Finland.

¹ N.B. De secretaris is GEEN panellid

leiding gehanteerde onderwijsvorm(en) ²	De heer Van Otterlo is hoogleraar aan de UvA, en lector bij de HvA. Hij geeft en ontwikkelt tevens colleges voor derdejaars bachelors. Tevens is hij verbonden aan Law at Web, een initiatief van Boom Uitgevers dat online webinars verzorgt. Beide heren hebben geparticipeerd in visitaties van afstandsopleidingen, en zijn uitstekend in staat gebleken om de verstaalslag naar afstandsonderwijs te maken.
e. visitatie- of auditdeskundigheid	De heer Van Aalst treedt met grote regelmaat op als voorzitter van visitatiepanels.
f. studentgebonden deskundigheid	Mevrouw Poot studeerde HBO-V aan de Christelijke Hogeschool Ede, en volgt momenteel een Pre-Master Management en Beleid van Zorg Erasmus Universiteit Rotterdam

---

² Hieronder worden bijvoorbeeld verstaan afstandsonderwijs, werkplekgerelateerd onderwijs, flexibel onderwijs, competentiegericht onderwijs of onderwijs voor excellente studenten.

Bijlage 2 Programma visitatie

Woensdag 21 mei 2014		
Tijd	Onderwerp	Gesprekspartners
12:30 – 14:00	Aankomst Commissie Werklunch en interne vergadering	Ontvangst door Herman, Ruby, Chantal
14:00 – 14:45	Bestuur en directie Kennismaking, doel en programma visitatie Inhoud opleiding; keuzes profile- ring/ speerpunten	Anke van Vuuren (clusterdirecteur) Herman Morsch (onderwijsmanager) Ruby Fasten (onderwijsmanager)
14:45 – 15:30	Showcase: de student centraal	Ralf Harsveld (student) Martin de Graaf (student) Casper Lut (student) Jolijn Baas (student) Robert van Rijn (docent)
15:30 – 16:00	Inloopspreekuur	Medewerkers + studenten
16:00 – 17:00	Beroepenveldcommissie & Alumni Aansluiting van opleiding op werk- veld, toetsing en afstuderen	<u>Leden Beroepenveldcommissie:</u> mw. mr. M. Horvers (Jurist bij Groenewe- gen en Partners Gerechtsdeurwaarders B.V.) mr. J. Vooijs (Afdelingshoofd Schade Mo- torrijtuigen, Klaverblad Verzekeringen) mw. mr. E.M. Kooij (Advocaat bij Advoca- tenkantoor Bos) mw. mr. D. Boulassel (Advocaat bij TeekensKarstens advocaten & notaris- sen) <u>Alumni</u> Thijs de Vries Christa Puppels Adiel Abdoelwahied Lichelle Peet
17:00 – 17:15	Terugkoppeling van eerste bevin- dingen, bepalen aandachtspunten voor dag 2	Anke van Vuuren Herman Morsch Ruby Fasten Chantal Wirtz (kwaliteitscoördinator)

Donderdag 22 mei 2014		
Tijd	Onderwerp	Gesprekspartners
8:45 – 9:15	Aankomst Commissie	Ontvangst door Herman, Ruby, Chantal
9:15 – 10:45	Docenten Doelen van de oplei- ding, programma, toetsing, kwaliteit docenten	Anne Hessing (docent juridische vakken, stagecoördina- tor) Ingrid van Mierlo (docent juridische vakken, afstudeer- coördinator) Erik Vrinds (docent juridische vakken, teamcoördinator propedeuse) Joost in t Groen (docent sociale wetenschappen, team- coördinator hoofdfase) Gerdo Kuiper (docent onderzoek en juridische vakken) Robert van Rijn (docent onderzoek en juridische vakken)

		Maaike Rietmeijer (docent Taal, lid curriculumcommissie) Annemieke Kloover (docent juridische vakken, coördinator alumnibeleid) Manuela Fabiao (docent communicatieve vaardigheden) Evelien Koning (docent juridische vakken, lid opleidingscommissie)
10:45-11:00	<i>Commissie</i>	Intern beraad
11:00 - 12:00	<i>Examencommissie (EC) + Toetscommissie (TC)</i> <i>Toetsing van gerealiseerde eindkwalificaties</i>	Anne Marie Verhagen (voorzitter EC) Maarten Verstuijf (lid EC) Anne-Fleur Filemon (Voorzitter TC) Vera Nieuwenhuizen (lid TC)
12:00 - 13:00	<i>Lunch</i>	documenten beoordeling
13:00 - 14:00	<i>Studenten studiejaar 1 t/m 3</i> <i>Programma, toetsing, kwaliteit docenten</i>	Sipporah Jhagroe (jaar 1) Ferdynand van Tilborg (jaar 1) Thamar Topper (jaar 2) Joey Selier (jaar 2) Chaim Snel (jaar 2) Margreta Büdgen (jaar 2) Fadime Simsek (jaar 3) Roy Numan (jaar 3) Marjolein van Spronsen (jaar 3)
14:00 - 14:15	<i>Commissie</i>	Intern beraad
14:15 - 15:15	<i>Studenten studiejaar 4 + alumni 1213</i> <i>Toetsing, afstudeerbegeleiding</i>	Priscilla Blok (jaar4) Soraya Badloe (jaar 4) Saskia Sewradji (jaar 4) Eva Roest (jaar 4) Bas Wallage (alumni 12/13) Clarissa van Galen (alumni 12/13) Michel Groeneveld (alumni 12/13)
15:15 - 16:30	<i>Commissie</i>	Aanvullend onderzoek, formulering conclusies
16:30 - 17:30	<i>Terugkoppeling resultaten</i>	Allen

Bijlage 3 Kwantitatieve gegevens

Contacttijd			
Studiejaar		Semester 1	Semester 2
Propedeuse		15 uur gemiddeld	15 uur gemiddeld
Jaar 2		12 uur gemiddeld	12 uur gemiddeld
Jaar 3	Binnenschools	4 uur	4 uur
	Buitenschools	32 uur	32 uur
Jaar 4	Binnenschools	6-8 uur afhankelijk van de minor	4 uur
	Buitenschools	-	32 uur

Docenten	Voltijd
	FTE: 37,85 fte (excl. externe inhuur)
Fulltime	Aantal: 13
Parttime	Aantal: 35
Docenten in beroepspraktijk	Aantal: 8

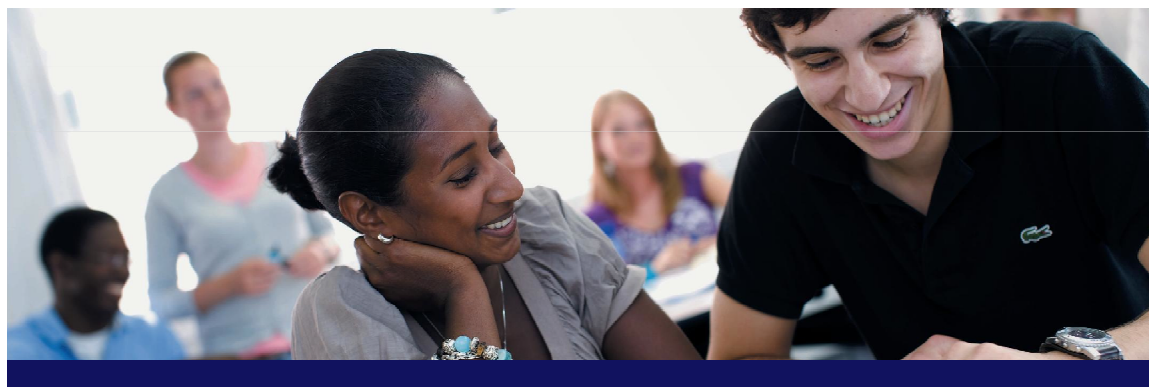
Instroom (absolute aantallen)	Voltijd
2010-2011	270
2011-2012	348
2012-2013	359
2013-2014	254

Opleidingsrendement in %	Voltijd
Cohort 2006 – 2007 na 5 jaar	31%
Cohort 2007 – 2008 na 4 jaar	19%
Propedeuse rendement in %	Voltijd
Cohort 2010 – 2011 na 2 jaar	49%
Cohort 2011 – 2012 na 1 jaar	11%

Gerealiseerde ratio 2011-2012	
Onderwijzend personeel in fte (incl. externe inhuur)	38,6
Ingeschreven studenten Afdeling Recht	1031
Ingeschreven studenten HBO-Rechten	737
Docent-studentratio	26,5

Bijlage 4 Programmaoverzicht

Opbouw van de opleiding HBO-Rechten voltijd			
Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4
Jaar 1			
De oriënterende hbo-jurist	De hbo-jurist in het privaatrecht	De hbo-jurist in het bestuursrecht	De hbo-jurist in het strafrecht
Beroepsproduct Omschrijving totstandkoming van een wet	Beroepsproduct Het schrijven van een juridische adviesbrief	Beroepsproduct Het doorlopen van de bezwaarprocedure	Beroepsproduct Voeren van een debat over een actueel strafrechtelijk vraagstuk
Rechtsgebieden - Inleiding staatsrecht - Inleiding bestuursrecht, strafrecht en internationaal recht - Taal voor recht - Juridische vaardigheden - Inleiding Privaatrecht	Rechtsgebieden - Verbintenissenrecht - Bijzondere over-eenkomsten - Burgerlijk procesrecht - Taal voor recht - Juridische vaardigheden - Gespreksvaardigheden	Rechtsgebieden - Bestuursrecht - Bestuursprocesrecht - Sociologie - Taal voor recht - Juridische vaardigheden - Training samenwerken	Rechtsgebieden - Materieel strafrecht - Formeel strafrecht - Ethiek en criminologie - Taal voor recht - Juridische vaardigheden - Presenteren en debatteren
Jaar 2			
De hbo-jurist binnen de advocatuur	De hbo-jurist in het openbaar bestuur	De hbo-jurist in de Europese context	De hbo-jurist in het bedrijf
Beroepsproduct Een dossier in een echtscheidingszaak	Beroepsproduct De zienswijzen van burgers in het bestemmingsplan	Beroepsproduct De omzetting van EU-recht naar Nederlands recht	Beroepsproduct Een advies over de doorstart van een bedrijf
Vakgebieden - Personen- en familierecht - Goederenrecht - Legal English - Slechtnieuwsgesprek	Vakgebieden - Omgevingsrecht - Bestuurskunde - Belastingrecht - Legal English - Onderzoeksvaardigheden	Vakgebieden - Institutioneel EU-recht - Mededingingsrecht - Interne markt en vrij verkeer - Europees beleid	Vakgebieden - Arbeidsrecht - Ondernemingsrecht - Insolventierecht - Bedrijfskunde en balans lezen - Onderhandelen
Jaar 3			
Stage Mediation	Stage	Stage Praktijkonderzoek op stageplaats	Stage Praktijkonderzoek op stageplaats
Jaar 4			
Minor 1	Minor 2	Afstudeeronderzoek	Afstudeeronderzoek

Bijlage 5 Bestudeerde documenten

Voor het bezoek heeft de commissie de afstudeerwerken bestudeerd van de studenten met de volgende studentnummers:

Afstudeerjaar	Studentnummer
2011-2012	1036889
2011-2012	1000941
2011-2012	1011802
2011-2012	1013899
2011-2012	1030329
2011-2012	1007991
2011-2012	1045135
2012-2013	1048054
2012-2013	1036878
2012-2013	1005932
2012-2013	1047070
2012-2013	1038485
2012-2013	1039778
2013-2014	1052755
2013-2014	10373105

Tijdens het bezoek heeft de commissie onder meer de volgende documenten bestudeerd:

A = als bijlage opgenomen in KR

M = als sleuteldocument mee met KR

T = bijlagen ter inzage tijdens visitatie

A/M/T	Voet noot nr	Naam document	Versie document
M1		Brief aanvraag instellingstoets Bevestiging aanvraag instellingstoets	Februari 2011 Mei 2011
T1	1	Samenwerkings- en ontwikkelstructuur Management & Bedrijf Bijstelling Samenwerk- en ontwikkelstructuur Management & Bedrijf	Maart 2009 Maart 2012
T2	2	Taakomschrijving_commissies (verschillende documenten) Examencommissie (reglement examencommissie) Opleidingscommissie (WHW) Beroepenveldcommissie (BVC) Curriculum Commissie Toetscommissie Notulen bovengenoemde commissies	. Augustus 2012 April 2012 November 2009 Mei 2011 September 2011

A1 A2	3	Organogram Hogeschool Leiden Organogram Management & Bedrijf	2012 2012
T3	4	Organisatiestructuur afdeling Recht	Augustus 2013
T4	5	Project Talent aan zet, 4 jarenplan Honoursprogramma 2011-2015	Februari 2010
T5	6	Instellingsplan HL 2012-2016	Juni 2012
M2	7	Businessplan Management & Bedrijf	Juni 2012
M3	8	Uitgangspunten voor het gemeenschappelijk fundament voor het onderwijs Management & Bedrijf	Maart 2010
T6	9	Alumnibeleid Cluster Management & Bedrijf	Februari 2013
M4	10	Duurzaam Management en Bedrijf; visie en aanpak van structu- rele duurzaamheid cluster M&B	Maart 2011
M5	11	Opleidingsplan HBO-Rechten	Januari 2014
M6	12	Landelijke beroeps- en opleidingsprofiel HBO-Rechten Landelijk Opleidings Overleg HBO-Rechten	Juni 2012
M7	13	Verantwoording leerroutes inclusief bijlage met matrix, Afdeling Recht	Februari 2014
M8	14	Internationalisering HBO-Rechten: Beleid en stand van zaken	Januari 2013
M9	15	Onderwijs en Examen Regeling	2012-2103
M10	16	Minoren keuze Afdeling Recht	Maart 2012
M11	17	Minorenbeleid afdeling Recht Notitie Minorenbeleid cluster Management & Bedrijf	Juni 2012 Februari 2012
M7	18	Verantwoording leerroutes inclusief bijlage met matrix, Afdeling Recht	Februari 2014
M5	19	Opleidingsplan HBO-Rechten	Januari 2014
M6	20	Landelijk beroeps en opleidingsprofiel, Landelijk Opleidings Overleg HBO-Rechten	Juni 2012
M12	21	Rol van onderzoek in de opleiding HBO-Rechten, april 2013	April 2013
T7	22	Memo rendementsanalyse 2 jaar	Februari 2014

M5	23	Opleidingsplan HBO-Rechten	Januari 2014
M5	24	Opleidingsplan HBO-Rechten	Januari 2014
M14	25	Notitie externe leden examen commissie	April 2012
M15	26	Scholingsplan docenten 2012-2014	2014
T8	27	NSE Choi Rapportage HBO-Rechten 2013	2013
T9	28	Rapportage views hoorcolleges, 2012-2013 (periode 2 t/m 4) & 2013-2014 (periode 1 en 2)	2012-2014
M12	29	Rol van onderzoek in de opleiding HBO-Rechten	April 2013
T10	30	Analyse toetsplan en urenbelasting	2012-2013

T11	31	Blokevaluaties ICLON 2011-2014	2014
M2	32	Businessplan M&B	Oktober 2012
T12		Bundeling duurzaam HRM beleid Management & Bedrijf	Maart 2010
T13	33	Overzicht werkvelddeskundigheid docenten HBO-Rechten Scholingsplan Afdeling Recht 2012-2014	Oktober 2013 Februari 2014
M15	34	Scholingsplan afdeling Recht 2012-2014	Februari 2014
T14	35	Vermindering administratieve lasten, afdeling Recht	November 2013
T15	36	P&D Gids Facilitair bedrijf 2013-2014	2013
M17	37	Rapportage MTO 2010 & 2012	Juli 2010 & Juli 2012
M18	38	Analyse- en verbeterplan MTO cluster M&B	2012
M19	39	Toetsbeleid en -procedures opleiding HBO-Rechten	Januari 2014
T16	40	PDCA-cyclus in H5 Kwaliteitshandboek Afdeling Recht	2013-2014
T17	41	Toetskalender HBO-Rechten 2012-2017	2012
M5	42	Opleidingsplan HBO-Rechten	Januari 2014
T18	43	Analyse en uitkomsten scriptiereweesessie	Januari 2014
T19	44	Rapportage evaluatie werkwijze beoordeling afstuderen M&B	2012-2013
T20	45	Advies werkwijze beoordeling afstudeeropdracht	2013-2014
M20	46	Werkwijze beoordeling afstudeeropdracht en bijbehorende formulieren	2013-2014
T21	47	Samenvattingen evaluatie stage & afstuderen, afdeling Recht 2012-2013	November 2013
T22	48	Resultaten enquête alumni HBO-Rechten	Februari 2014

Bijlage 6 Onafhankelijkheidsverklaringen

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring

voorzijgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende verklaart hierbij het volgende:

Ik ben verzocht op te treden als lid van de visitatiecommissie van de opleiding B HBO-Rechten van Hogeschool Leiden. Ik ben bereid en in staat deze rol te vervullen op een wijze die overeenkomt met de NVAO Gedragscode voor Panelleden.

Tevens verklaar ik hierbij

- geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker/docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen behoeven;
- zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben;
- strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan mij bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken;
- op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Aldus opgemaakt,

Handtekening:

Naam:

TTD Poort

Datum:

21 mei 2014

Plaats:

Leiden

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring

voorzijgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende verklaart hierbij het volgende:

Conferentie

Ik ben verzocht op te treden als lid van de visitatiecommissie van de opleiding B HBO-Rechten van Hogeschool Leiden. Ik ben bereid en in staat deze rol te vervullen op een wijze die overeenkomt met de NVAO Gedragscode voor Panelleden.

Tevens verklaar ik hierbij

- geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker/docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen behoeven;
- zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben;
- strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan mij bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken;
- op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Aldus opgemaakt,

Handtekening:

Naam:

Lunda van der Grijpsaarde

Datum:

21 mei 2014

Plaats:

Leiden

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring
voorgegaan aan het beoordelingsproces

Ondergetekende verklaart hierbij het volgende:

Ik ben verzocht op te treden als lid van de visitatiecommissie van de opleiding B HBO-Rechten van Hogeschool Leiden. Ik ben bereid en in staat deze rol te vervullen op een wijze die overeenkomt met de NVAO Gedragscode voor Panelleden.

Tevens verklaar ik hierbij

- geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker/docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben;
- strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan mij bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken;
- op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Aldus opgemaakt,

Handtekening:

Naam:

H. Jorgens

Datum:

22-05-2014

Plaats:

Leiden

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring
voorgegaan aan het beoordelingsproces

Ondergetekende verklaart hierbij het volgende:

Ik ben verzocht op te treden als lid van de visitatiecommissie van de opleiding B HBO-Rechten van Hogeschool Leiden. Ik ben bereid en in staat deze rol te vervullen op een wijze die overeenkomt met de NVAO Gedragscode voor Panelleden.

Tevens verklaar ik hierbij

- geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker/docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben;
- strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan mij bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken;
- op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Aldus opgemaakt,

Handtekening:

Naam:

H.J.L.M. van de Kuipgraarden.

Datum:

22 mei 2014

Plaats:

Leiden.

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring
voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende verklaart hierbij het volgende:

Ik ben verzocht op te treden als lid van de visitatiecommissie van de opleiding B HBO-Rechten van Hogeschool Leiden. Ik ben bereid en in staat deze rol te vervullen op een wijze die overeenkomt met de NVAO Gedragscode voor Panelleden.

Tevens verklaar ik hierbij

- geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker/docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben;
- strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan mij bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken;
- op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Aldus opgemaakt,

Handtekening:

Naam:

R. van Aalst

Datum:

22-05-2014

Plaats:

Leiden

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring
voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende verklaart hierbij het volgende:

Ik ben verzocht op te treden als lid van de visitatiecommissie van de opleiding B HBO-Rechten van Hogeschool Leiden. Ik ben bereid en in staat deze rol te vervullen op een wijze die overeenkomt met de NVAO Gedragscode voor Panelleden.

Tevens verklaar ik hierbij

- geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker/docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben;
- strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan mij bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken;
- op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Aldus opgemaakt,

Handtekening:

Naam:

R. van Ockel

Datum:

22-05-2014

Plaats:

Leiden